

УДК 314-053.9

НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: РІВЕНЬ ЖИТТЯ, ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ

*І. В. Ксьонжик, д.е.н,
Миколаївський національний аграрний університет,
С. В. Сирцева, к.е.н.,
Миколаївський національний аграрний університет*

Ключові слова: населення, сільські території, рівень життя, демографічні проблеми, міграція, інфраструктура.

Key words: population, rural areas, standard of living, demographic problems, migration, infrastructure.

Investigated the current state and the standard of living of the population of rural territories of Ukraine. Defined the main spheres of life that require the most support from the public authorities. Identified trends for further development of rural areas. Defined measures to create the necessary conditions for improving the welfare of the peasants.

Постановка проблеми. В Україні стала загально визнаною реальністю проблема низького рівня життя сільського населення, вирішити яку самостійно селяни не в змозі: трансформація соціально-економічних відносин в країні, реформування аграрного сектору економіки є обставинами, які часто перевищують можливості виживання окремої сільської родини.

Підвищення якості життя є необхідною умовою збереження та розширеного відтворення людського капіталу сільських територій, що особливо важливо в умовах працевитратної моделі агропромислового виробництва, яка сформувалася [1].

Аналіз останніх досліджень. Питанням формування життя гідного рівня населення сільських територій були присвячені праці багатьох

відомих вітчизняних вчених-аграрників, а саме: Д. Богині, П. Гаврилко, Ю. Губені, Е. Лібанової, В. Юрчишина.

Разом з тим, аналіз процесів, які визначають рівень життя сільського населення на сучасному етапі, вказує на незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких характерними є глибока демографічна криза, брак мотивації до праці, безробіття, витік трудових ресурсів, занепад соціальної інфраструктури.

Результати дослідження. Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує невідкладного коригування ситуації, що склалася на селі, і якнайшвидшого прийняття управлінських рішень у цій сфері; вимагає негайного розвитку людського потенціалу. Без подолання негативних тенденцій в розвитку сільських територій, де проживає 31,9% населення України, наша держава не зможе ефективно конкурувати з економічними системами інших розвинених країн, в яких рівень життя сільського та міського населення максимально зближені. Така диференціація загрожує відтоком найбільш активної та працездатної частини селян до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що зробить занепад сільських територій самовідтворюються процесом [2]. Несприятливі тенденції погіршення рівня та якості життя в сільській місцевості спостерігаються, в першу чергу, в наступних сферах.

I. Демографічна сфера.

Чисельність населення України станом на 1 січня 2016 р. склала 42,8 млн. чол. з них сільського населення 13,3 млн. чол. Загальне скорочення населення в 2015 р. порівняно з 2014 р., в тому числі і через анексію Криму, в цілому склало 4497,0 тис. осіб, в тому числі і 833,4 тис. чол. сільського

населення. Кількість народжених у сільській місцевості станом на 1.01.2016 р. склало 161,7 тис. осіб, що на 11,7 тис. чол. менше, ніж у 2014 р.

Разом з тим, протягом 2015 р. у сільській місцевості почали спостерігатися позитивні міграційні процеси, викликані переміщенням селян у місто. Так за досліджуваний період 152,2 тис. чол. залишило сільську місцевість, а 155,2 тис. чол. прибуло, тобто міграційне збільшення склало 3,0 тис. осіб, що на 2% більше, ніж у 2014 р. Натомість, через низьку вартість робочої сили, не забезпечуються високі стандарти споживання, тому лише 60% селян працюють за місцем проживання, намагаючись працевлаштуватися в інших галузях економіки. Переважно з цієї причини в сільській місцевості спостерігається від'ємне сальдо міграції [3, с. 179].

Відтік найбільш ініціативних економічно активних громадян (насамперед молоді) в міста і за кордон виключає накопичення та якісне відтворення сільських трудових ресурсів, прискорює старіння населення, зменшує кількість працюючих і погіршує якість трудового потенціалу села. Стрімке зростання частки осіб непрацездатного віку в загальній чисельності селян збільшує економічне навантаження на працездатне населення, а також вимагає зміни підходів до забезпечення належного функціонування соціальної сфери.

II. Положення на ринку праці.

Економічно активне населення у працездатному віці в 2015 р. становило 19,9 млн. осіб, у тому числі і в сільській місцевості – 5,8 млн. осіб, що склало 29,1% від усієї чисельності, які проживають у селах України.

Залишається гострою проблема безробіття у сільській місцевості. Так, станом на 1 січня 2016 р. загальна чисельність офіційно зареєстрованих

безробітних селян досягла 558,2 тис. осіб, що склало 30,2% від загальної чисельності безробітного населення країни. За даними Державної служби зайнятості, на кінець 2015 р. навантаження на одне вільне робоче місце у сільському господарстві становило 55 осіб (від 14 в Київській до 302 в Черкаській областях). В кінці 2014 р. аналогічний показник становив 43 людини (від 16 осіб на місце в Київській до 164 осіб на одне місце в Черкаській областях) [1].

Головною причиною безробіття сільського населення слід вважати структурні чинники, пов'язані з падінням обсягів сільськогосподарського виробництва, про що свідчать різке зменшення поголів'я великої рогатої худоби як у період трансформаційної кризи, так і в останні роки, а також повільність впровадження ринкових перетворень у сільській місцевості та диверсифікації економіки села.

III. Сфера розвитку соціальної та побутової інфраструктури.

Сучасний стан соціальної інфраструктури сільських територій підтверджує наявність стійких і тривалих кризових явищ. Тривале недофінансування соціальної сфери села призвело до загрози фізичного руйнування її матеріально-технічної бази.

Незважаючи на більш високий рівень забезпеченості житловою площею 26,8 кв. м. на 1 жителя в сільській місцевості проти 18,7 кв. м. у місті), рівень благоустрою сільського житла здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Станом на 1.01.2016 р. лише 35,6% житлової площі в сільській місцевості були обладнані водопроводом, 34,4% – каналізацією, 0,7% – центральним опаленням [6].

В незадовільному стані в селі знаходяться об'єкти освіти, охорони здоров'я та культури. Наявна матеріальна база культурно-побутових об'єктів

не відповідає існуючим санітарним нормам. У сільській місцевості об'єкти освіти в більшості випадків не мають сучасних технічних пристроїв для навчання, не вистачає педагогічного персоналу, а рівень його професійної освіти нижче, ніж у місті. Охоплення дітей дошкільними установами становив у 2015 р. в селі тільки 36%, в той час як у місті – 82 відсотки. Введення в експлуатацію нових дитячих дошкільних установ відбувається вкрай нерівномірно і повільно, а кількість загальноосвітніх шкіл за останні 5 років взагалі зменшилася на 1053 од. з-за їх незаповненості [5].

До негативних наслідків соціального плану призводить руйнування інфраструктури сільських лікувальних установ. Потенціал сільських дільничних лікарень скорочувався з року в рік. З 2000 р. по 2015 р. втричі зменшилася кількість лікарняних установ, які знаходяться у сфері управління МОЗ України, майже втричі – ліжко-місць у них; більше ніж в три рази – дільничних лікарень; у шість разів – диспансерів; кількість фельдшерсько-акушерських пунктів скоротилася з 16,1 до 12,5 тис. З 17 спеціалізованих лікарень залишилася одна, а чисельність станцій та відділень швидкої медичної допомоги зменшилася з 207 до 140. Були практично припинені виїзні форми медичного обслуговування, знизилася обсяги та якість профілактичних медичних заходів [4].

При дуже низькому рівні введення в експлуатацію закладів культури форсовано старіють і зношуються основні фонди; збільшується число об'єктів, які закриваються без подальшого відновлення їх функціонування. Чисельність закладів культури клубного типу в сільській місцевості за 1990-2013 рр. скоротилося на 4,6 тис. Слід зазначити, що через високий рівень зносу основних фондів фактичні втрати потенціалу інфраструктури сільських територій суттєво перевищують офіційні дані.

Вкрай низький сучасний рівень соціальної інфраструктури села створює реальні передумови для погіршення соціально-демографічної ситуації в сільській місцевості. Подолання проблем, що склалися в цій галузі, вимагає безпосереднього втручання держави шляхом фінансування конкретних цільових програм соціального розвитку села. Поліпшення соціального та економічного становища на селі вимагає насамперед здійснення комплексних ринкових перетворень в агропромисловому комплексі країни та заходів щодо підготовки сільгоспідприємств та індивідуальних господарств до діяльності в умовах повноцінного функціонування ринку землі [2].

Висновки. Результати проведеного аналізу дозволяють виділити пріоритетні напрями державної політики, спрямованої безпосередньо на забезпечення стійкого підвищення рівня та якості життя сільського населення. Серед них:

1. Інвентаризація, впорядкування та ефективне впровадження існуючих цільових програм державного стимулювання розвитку сільських територій України з метою гарантування забезпечення їх належного фінансування.

2. Створення системи моніторингу демографічної ситуації в сільських територіях та інформаційного забезпечення досліджень у цій сфері, встановлення пріоритетів та адресних заходів демографічної політики по кожному з сільських регіонів з урахуванням особливостей демографічних показників у регіональному розрізі.

3. Поліпшення стану соціального забезпечення пенсіонерів за віком, розвиток системи сервісних служб та спеціалізованих закладів для літніх людей, створення умов для ефективного використання трудового потенціалу

людей пенсійного віку в сільській місцевості з метою зниження рівня демографічного навантаження.

4. Здійснення заходів щодо підвищення ефективності управління соціальною сферою та якістю соціальних послуг, шляхом реорганізації та впровадження страхових схем в системі охорони здоров'я, диверсифікації постачальників соціальних послуг тощо [1].

5. Активізація державної політики на ринку праці в сільській місцевості, що, в першу чергу, вимагає: створення загальнодержавного банку даних про ринок праці в сільській місцевості; забезпечення ефективного використання трудових ресурсів сільських територій шляхом впровадження дієвої програми підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення додаткових робочих місць в галузях сільського господарства, агросервісного обслуговування, переробних підприємствах, соціальній сфері тощо; відновлення системи державного цільового замовлення на підготовку фахівців у відповідності з потребами аграрного сектора, створення гарантій працевлаштування за фахом після одержання освіти (шляхом укладання договорів між випускниками та господарствами); стимулювання диверсифікації сільської економіки, що сприятиме зростанню зайнятості населення, включаючи розвиток індивідуальної підприємницької діяльності, малого та середнього бізнесу в несільськогосподарській діяльності; впровадження в сільськогосподарське виробництво нових технологій, що вимагають використання кваліфікованої робочої сили, з одночасною адаптацією (програмами перепідготовки) некваліфікованої робочої сили до нових вимог і т. д. [2].

6. Розробка засобів заохочення інвесторів сільськогосподарських підприємств в інвестуванні в розвиток комунальної та інженерної

інфраструктури, соціальної сфери сільських населених пунктів, зокрема - у вигляді укладання інвестиційних угод з органами місцевої влади і отримання податкових канікул по сплаті місцевих податків, зборів і обов'язкових платежів.

Список використаних джерел:

1. Національна доповідь про людський розвиток «Україна: на шляху до соціального залучення» [Електронний ресурс]. – Програма розвитку ООН в Україні 2013. – С. 49. – Режим доступу : http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHD.
2. Гаврилко П. П. Пріоритети збереження трудового потенціалу сільських територій [Електронний ресурс] / П. П. Гаврилко // Ефективна економіка. – 2012. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/>.
3. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – С. 179.
4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2013 році. Статистичний бюлетень Державної служби статистики України, 2014; інформація МОЗ.
5. Освіта України – 2013 (1) [Електронний ресурс]. – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України - Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/education-reform/informatsijno-analitichni-materiali-pro-diyalnist-ministerstva-osviti-i-nauki-molodi-ta-sportu>.
6. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп. /О.А. Більовський. – К. : НІСД, 2012. – С. 15.